

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 4, Sayı:16, Eylül 2018, s. 280-291

Özlem BAĞDATLI

İstanbul Üniversitesi, Felsefe, bagdatlio@gmail.com

BİLGELİK VE FELSEFE İLİŞKİSİ

Özet

Bu çalışmada, bilgelik ve felsefe ilişkisi; konu, amaç ve yöntem açısından incelenmiştir. Antikçağ Yunan düşüncesi ve İslam düşüncesi, çalışmada bilgelik ve felsefe tanımlarının arandığı sahalarda olmuştur. Bilgelik ve felsefe, iki farklı bilgi görünümünde olmakla birlikte, birbirleriyle ilişkilidirler. Zaman bakımından felsefeden önce gelen bilgelik ile Çin, Hint, Yunan, vb. medeniyetlerinde karşılaşılmaktadır. Felsefe ile bilgelik arasındaki ayrım ilk olarak Yunan düşünce dünyasında ortaya çıkmış ve bu ayrım yöntem ve yaklaşım açısından belirginleşmiştir. Bilgelik nedir? Bilge kime denir? Felsefe nedir? Filozof kimdir? Bilgelik temelli bilgi ile felsefi bilgi arasındaki farklar nelerdir? Bu sorulara verilecek yanıtlarla, bilgelik ve felsefenin ne olduğu, birleştikleri ve ayrıldıkları noktalar ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilgelik, Felsefe, Bilge, Filozof.

WISDOM AND PHILOSOPHY

Abstract

This article studies the relationship between wisdom and philosophy in terms of subject, purpose and method. Definitions of wisdom and philosophy are explored within Ancient Greek and Islamic thoughts. Wisdom and philosophy, though two different views of knowledge, are related concepts. Wisdom preexists philosophy and is encountered in Chinese, Indian and Greek civilizations. Distinction between philosophy and wisdom first emerged in the world of Greek thought and became evident in method and approach. What is wisdom? Who is the "wise"? What is philosophy? Who is the "philosopher"? What are the differences between wisdom-based knowledge and philosophical knowledge? Answers to these questions will reveal the common and uncommon points of wisdom and philosophy.

Keywords: Wisdom, Philosophy, Wise, Philosopher.

Giriş

Bilgelik tarihsel olarak felsefeyi önceleyen bir bilgi türüdür. Laertios, eskiden felsefeye “bilgelik”, bunu meslek edinenlere “bilge”, bilgeliği bağrına basana “filozof” dendiğini söylemiştir. Sofistlere ve ozanlara da bilge denilmiştir; Homeros, Hesiodos, Thales, Solon, Periandros, vb. bilge kişilerden sayılmıştır (Laertios , 2007: 17). Efsane, din, gelenek ve deneyimin esas alındığı bilgelik temelli düşünce yapısı, felsefe ve bilimin gelişimiyle farklılaşmış, teorik temellendirmeler farklı bir zeminde yapılmıştır. Aristoteles, felsefenin Thales ile başladığını söylemektedir. Thales’in öncüsü olduğu Sokrates öncesi dönem filozofları, doğa biliminin kurucuları olarak kabul edilmiştir. Doğa filozofları geleneksel dinin cevap veremediği sorulara akıl ve deneyi kullanarak cevaplar aramışlardır. Antik Yunan’da “Bilgelik sevgisi” anlamında kullanılan felsefe; evren, insan, varlık hakkında doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmak istemiştir.

Bilgelik; eğitime, ahlaka, toplumsal düzene, doğaya, kısacası insana ilişkin her türlü konuya ilişkin bilgi verir. Felsefenin temel problemleri ise Tanrı, evren, varlık, bilgi, bilim, sanat, ahlak, siyaset, vb. dir. Hem bilgelik hem de felsefe ele aldıkları konular hakkında doğru bilgiyi elde etmeyi, hakikate ulaşmayı amaçlamaktadır. Konuları ve amaçları benzer olan bilgelik ve felsefe, kullandıkları yöntem açısından farklılıklar göstermektedirler. Her ikisi de hakikatin bilgisini arayan bilge kişi ile filozof nerede ayrı düşerler? Bilgeliği ve felsefeyi nasıl tanımlarız? En eski medeniyetlerden itibaren karşımıza çıkan, kutsal kitaplarda yüceltilen bilgeliği felsefeden farklı kılan özellikler nelerdir? Bu çalışmada bu türden sorulara yanıtlar aranacak, bilgelik ve felsefe hakkında kavramsal bir çözümleme yapılacaktır.

Bilgelik

Bilgelik, “olayları erdem ve bilgiden gelen bir üstünlükle değerlendirme durumu”(Ayverdi, 2011:148) , “insan hayatının anlamı ve değerine ilişkin derin bilgi”, “kendisine sahip olana mutluluk ve kurtuluş sağlayacağı, hayatına anlam ve değer katacağı var sayılan anlamlı ve değerli bilgi”(Arslan, 2010:130) olarak tanımlanmıştır. Bilgelik, olayları aklın ve özgür düşüncenin ışığında ve mitsel tasarımdan bağımsız bir biçimde anlamaya ve anlamlandırılmaya çalışma tutumudur (Topdemir, 2010:1). Bilgelik, toplum için önemli olan erdem, bilgi, mutluluk gibi değerleri içinde barındıran ve akli esas alan bir bilgi türü olarak anlaşılmaktadır.

Bilgelik, hayata ilişkin sorunlara farklı ve kuşatıcı bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bilgece kavrayış, felsefe-bilim tarihinde Tümcülük (Holisme) denilen “toptancı” bir kavrayıştır. Bu açıdan bilgelik, bir ‘teorik tavır alış’tır, “insanın içerisinde bulunduğu durumdan kendini sıyrarak oraya kuşbakışı tavırla yeniden bakması, nazar atfetmesi, teorya yapması” demektir (Duralı, 2006: 130, 126). Bilgelikte bilme edimi tam, eksiksiz, bütüncül olmalıdır. Bu türden bir tavır alış, bir bilge kişi tarafından gerçekleştirilebilir. Bilge, “geniş ve derin bilgi sahibi olan, bunu en doğru ve faydalı şekilde kullanan kimse, hâkim” kişidir (Ayverdi, 2011: 148). Bilge, bilginin kendisine bir üst düzlemde bakabilen, bilgiler arasında bağ kurup, bunları farklı alanlara aktarabilir, bu bağlamda zaman ve mekânı aşan kişidir. Bilge, “öznelliği”, “özgünlüğü” ve “özgüllüğü” olan bir bireydir ve bu birey öz niteliği, doğası düşünmek olan insanın sıradan düşünmesinden farklı bir düşünme yetisine sahip bir birey olarak görünenin arkasında yatan asıl gerçekliği kavramış, başka bir deyişle oluşun künhüne varmış olandır (Topdemir, 2010: 2- 3).

“Stratejik düşünüp eyleyen akıl insanı” olan bilge, benimsediği ahlaki ilkelere bağlanan “sıkı düzen insanı”dır. Bilge kişi, neyi, neden ve niçin yaptığını sıkı sıkıya düşünüp taşınan ve bilen, katlanarak düşünen, ‘özben’ini araştırmaya girişen ve nihayet ‘bendışı’na doğru hamle yapan kişidir. Bilge, hakikatin ‘aşkın’ (temaşa-tefekkür) ile ‘içkin’ (teemmül-tefekkür) vasıflarına bir arada vakıf olma çeşidinden bir melekeye sahip olan kişidir (Duralı, 2006: 124-126).

Bilgelik ve Bilgenin Tarihsel Kavranışı

Bilgelik ve bilge kişinin tarihsel kavranışı nasıl olmuştur? Kutsal kitaplarda ve düşünce tarihinde bilgelik nasıl yer almıştır? Bilginin temelini “Rab korkusu” ve bilgeliğin kaynağının Rab olarak açıklandığı Tevrat’ta, dünyanın temelini Rab tarafından bilgelikle atıldığı söylenmiştir. Tanrı, Adem’e Aden bahçesindeki “iyiyle kötüyü bilme ağacı”ndan yemesini yasaklamıştır. “Işığın karanlığa üstünlüğü olduğu gibi bilgeliğin de ahmaklığa üstünlüğü”nden hareketle, bilgelik ile akıl arasında bir bağ kurulmuş, bilgeliğin sadece “akıllı kişinin yüreğinde barınacağı” ve bilgeliğe giden yolun “akla sahip çıkmak” ve “akıl yolunu izlemek” olduğu belirtilmiştir. “Yaşam ağacı” ya da “yaşam kaynağı” olarak nitelenen bilgeliğe sahip olan bilge kişinin “yaşlı, uzun ömürlü ve anlayışlı” olduğu, “terbiyeyi sevdiği”, “dilinin bilgiyi iyi kullandığı” ve “dudaklarının bilgiyi yaydığı” ifade edilerek, bilgeliğin yaşla birlikte kazanılan bir tecrübe olduğuna ve bilge kişinin toplumu yönlendirmedeki etkisine vurgu yapılmıştır. Akıllı kişinin bilgiyi aradığı ve bilge kişilerle oturup kalkanların da bilge olacağı söylenerek toplumun diğer fertlerinin de bilgiye yönelmesi hedeflenmiştir (*Tevrat*, Yaratılış, 2,3/17; *Süleyman’ın Özdeyişleri*, 1/7; 2/6; 3/18, 19; 4/7; 9/6; 13/1, 14, 20; 14/33; 15/2, 7, 14; Vaiz 1/18; 2/13; Eyüp 12/12; vd.) İncil’de “Tanrının bilgeliği”nden ve bilgelikten yoksun insanların onu Tanrı’dan istemesinden söz edilerek bilgeliğin ilahi kaynağına işaret edilmiştir (*İncil*, Korintliler 2/6; Yakub’un Mektubu 1/5).

Kuran’da bilgeliğin karşılığı olarak “hikmet” kavramı kullanılmıştır. Hikmet, Allah tarafından peygamberlere verilen ya da öğretilen ve ancak temiz akıllıların anladığı bir tür bilgi olarak anlatılmıştır. “Allah hikmet sahibidir” ve “Allah hikmeti dilediğine verir” ifadeleriyle, bilgeliğin ilk çıkış noktasının Allah olduğuna ve yine Allah tarafından insanlara seçilerek verildiğine işaret edilmiştir. “Kitap ve hikmet” birlikte anılmış, Kur’an’ın “hikmet dolu” olduğu, gökte ve yerde ne varsa bilen Allah’ın bilgilerinin Kitap içinde (Levh-i Mahfuz’da) olduğu belirtilmiştir. Kur’an’a göre hikmet/bilgelik, kaynağı Tanrı olan ve Tanrı’nın belirlediği kişilere verdiği, akılla kavranabilen bir bilgidir. Bu bilgi, Kur’an’da ortaya konulan bilgidir çünkü Kur’an’a göre peygamber “Kur’an’dan önce bilmeyenlerden” olarak görülmüş ve Kur’an bir bilgelik kitabı olarak gösterilmiştir (Kur’an 2/129, 151, 209, 231, 251, 269; 3/6, 48, 58, 62, 79, 81, 164; 4/54, 104, 113; 5/38, 110; 8/10, 49, 67;10/1; 13/37;17/39; 19/12; 22/70; 31/2; 36/2; 38/20; 43/4; 12/3; vd.).

Kutsal kitaplarda bilgeliğin, yaşça olgun, anlayış sahibi ve akıllı insanların kavrayabildiği, tercihen peygamberlere verilen ve kaynağı Tanrı olan bir bilgi olduğu anlaşılmaktadır. “Peygamberlik, ahlaki ilkeleri dini ilkelerle birlikte sunduğundan ve toplumu bu ilkeler çerçevesinde biçimlendirmek amacıyla olduğundan, bilgeliğin yapılanmasında ve görevlerin yerine getirilmesinde etkili olmuştur.” (Bıçak, 2012:354). Tanrı tarafından peygamberlere bahşedilen

bilgelik temelli bilginin Tanrı'ya, insana, yaratılışa, evrene ilişkin dini ve ahlaki bilgi olduğu ifade edilebilir.

Antikçağ Yunan düşüncesinde, Platon'un eserlerinde, filozofları belli eden alametlerden biri (*Phaidon*, 68c) olarak gösterilen bilgelik, ayrıca yiğitlik, ölçülülük ve doğrulukla beraber devletin dört ana değerini oluşturmaktadır (*Devlet*, IV. Kitap, 427 e). Platon'a göre bilgelik hem devlet adamının özelliğidir (*Devlet*, IV. Kitap, 428 d) hem de diğer bütün erdemleri kazanmanın şartıdır (*Phaidon*, 69 b). Tabiata uygun olarak kurulmuş, yerinde kararlar veren bilge bir devletin, bilgeliğe sahip küçük bir grup tarafından yönetilen devlet olduğunu belirten Platon, koruyucu denilen devlet adamlarından oluşan bu azınlık grubun bütün toplumu düşündüğünü ve devletin başka devletlerle olan ilişkilerini düzenlediğini (*Devlet*, 428d-428a) söyleyerek bilge kişilerin yönetimle olan bağlantısını ortaya koymuştur. Platon'a göre bilgelik, bir yönetici erdemidir ve doğrudan doğruya yönetimle ilgilidir.

Aristoteles'e göre bilgelik, "her türlü durumda daha ziyade bilgiye bağlı"dır (*Metafizik*, 981a, 27). Bilgelik, "varlıkların ilk nedenlerini ve ilkelerini ele alan şey"dir. Deney sahibi insanın basit olarak herhangi bir duyu algısına sahip olan insandan, ustanın işçiden daha bilge olduğunun ve teorik bilginin pratik bilgiden daha fazla bilgelik olduğunun kabul edilmesi örneklerinden yola çıkan Aristoteles, bilgeliği "belli bazı ilke ve nedenlere ilişkin bilgi" (*Metafizik*, 981b, 25-33) olarak tanımlamıştır.

Aristoteles'e göre, bilge kişi "mümkün olduğu ölçüde her şeyi bilen" ve "güç ve insanlar tarafından bilinmesi kolay olmayan şeyleri bilme gücüne sahip olan" bir insandır ve "bilimin her dalında nedenleri daha kesin bir biçimde bilen ve öğretme gücüne sahip olan, daha bilgedir" (*Metafizik*, 982a, 10-15). "Bilge yalnızca ilkelere dayanan şeyleri bilmekle kalmamalı, ilkeler konusunda da doğruyu bulmalı"dır. Dolayısıyla bilgelik "en değerlilerin başını çeken bilim"dir ve "bilimlerin en kesini"dir. (*Nikomakhos'a Etik*, 1141a 15-25). "Bilgelik bir bilimdir ve doğa gereği en değerli nesnelereki ustur" (*Nikomakhos'a Etik*, 1141b 2). Aristoteles, bilgeliği bilimlerin en üstünü sayarak onu felsefeyle bir ve aynı şey gibi görmüştür.

Bilimler arasında bir sıralama yapan Aristoteles, kendileri için ve sırf bilmek amacıyla aranan bilimlerin, sonuçlarından dolayı aranan bilimlerden ve aynı şekilde yönetici bir bilimin kendisine tabi olan bir bilimden daha fazla bilgelik olduğunu ifade etmiştir. Bilge kişiyi yücelterek efendi-hizmet eden bağlantısını kuran Aristoteles'e göre, "Bilge kişi kendisine emredilen bir kişi değildir; tersine onun başkalarına emretmesi gerekir. Onun başkalarına değil, tersine daha az bilge olanın ona hizmet etmesi gerekir" (*Metafizik*, 982a, 15-20)

Bilgeliliğin erdemlerle de ilişkisini kuran Aristoteles, erdemleri düşünce erdemleri ve karakter erdemleri olarak ikiye ayırmıştır. Bilgelik, doğru yargılama, akli başındalığa düşünce erdemleri; cömertliğe, ölçülülüğe ise karakter erdemleri denmiştir (*Nikomakhos'a Etik*, 1103a 2-5). "Düşünce erdemi daha çok eğitimle oluşur ve gelişir, bu nedenle de deneyim ve zaman gerektirir; karakter erdemi ise alışkanlıkla edinilir" (*Nikomakhos'a Etik*, 1103a 15-25). Aristoteles, bilgeliği, bir düşünce erdemi, eğitim ve deneyimle kazanılan, şeylerin ilke ve nedenlerini kavrayan

geniş bir bilgi birikimi; bilge kişiyi ise bu bilgiyi bilme ve öğretme yetisine sahip olan kişi olarak anlamıştır.

Bilgelige ilişkin en iyi örnekleri Yedi Bilge'nin sözlerinde bulabiliriz. Lindos'lu Kleobulos'un: "Yurttaşlara en iyi öğütleri vermeli. Çocukları eğitmeli. Halka karşı olana düşman gözüyle bakmalı"; Atinalı Solon'un: "Hiçbir şeyde aşırı olma. Yurttaşlara en hoş gideni değil en iyiyi sağlık ver."; İspartalı Khilon'un: "Kendini bil. Kendinden yaşlıları say. Yasalara uy."; Priene'li Bias'ın: " Çok dinle, yerinde konuş. İyi bir şey yapmışsan tanrılardan bil, kendinden değil" (Kranz, 1994: 23-24) sözlerinden bilgelğin, birey olarak insanın ahlaklılığını, eğitilmesini, bilgiye dayalı bir erdemlilik üzerinden toplumsal düzenin sağlanmasını amaçladığı anlaşılmaktadır.

Yunan düşüncesindeki geleneksel bilgelik ile Sofistlerin bilgelik anlayışları birbirinden farklı olmuştur. Yedi Bilge olarak bilinen kişilerden kalan sözlere göre bilgelik; ahlak, sağduyu ve gelenek çerçevesinde topluma yararlı olmaktır. Sofistler ise kendilerini her konuda öğretmenlik yapan bilge olarak takdim etmişler, bilgeligi bir tür yöntem olarak kullanmışlar ve siyaset konularında çok fazla bilgiye sahip olmayı ve bu bilgilerle herkesi ikna etmeyi bilgelik olarak görmüşlerdir. Sofistler, bilgeligi siyasetle özdeşleştirmişler ve bilge kişinin toplumun her kesimine müdahale edebilen yetkilerle donatılmış olduğunu kabul etmişler ve bunu devletin en üst makamlarını elde etmede kullanmışlardır. Bireyi öne çıkarmışlar, her şeyin ölçüsünün insan olduğunu, her türlü gelenek ve değerlerin yerine doğal durumların getirilmesini ve bilginin göreceliğini savunmuşlardır (Bıçak, 2004: 94-98). Sofistler, faydacı bir tutum izleyerek ve geleneksel değerlerin yerine yeni değerler getirerek eski bilgelik anlayışını değiştirmişlerdir.

İslam düşüncesinde bilgelik nasıl yer bulmuştur? Farabi, bilgeyi, mutluluğun bilgisi ile ilişkilendirerek tanımlamaya çalışmıştır. Farabi'ye göre, mutluluğu amaç edinen insanların çoğu, onu tasavvur ederek değil, ancak hayal ederek amaç edinir. İnsanların çoğu, benimsenen, uyulan ve yüceltilen ilkeleri, tasavvur edilmiş şekilleriyle değil, ancak hayal edilmiş şekilleriyle kabul ederler. Mutluluğu tasavvur edilmiş şekliyle amaç edinen ve ilkeleri tasavvur edilmiş şekliyle kabul edenler bilge kişilerdir. Bu şeyleri nefislerinde hayal edilmiş şekilleriyle kabul eden ve amaç edinenler ise inanan (mü'min) kişilerdir (Farabi, 2012:92-93). Endülüslü alim el-Katib'in *Doğunun Hükmümdarı* adlı eserinde, hikmet ve bilgelğin her işin başı olduğu belirtilmiş, başlangıçta dehlizleri çok dar olan bilgelige giden yolu "ancak risk alanlar, hedeflerine azimle ulaşma arzusunda olanlar, zorlukları aşmada kendilerine güvenenler ve yolun ucundaki izzet ve onurun farkında olanlar"ın tamamlayabileceği ifade edilmiştir. Katib'e göre sıradan birinin ulaşabileceği bir şey olmayan bilgelik, "el çabukluğu ile elde edilmez" (el-Katib, :52). Gazzali'ye göre bilgelik (hikmet), ilahi bir bağış olup Tanrı onu kullarından dilediği kimselere vermektedir. Bilgelğin faydası ve sonucu, rahat ve yüceliktir (Gazzali, 2011: 176).

Bilgelik Temelli Bilgi

Bilgelik, geleneklerin çerçevesinde sorunlara çözüm yolu gösterdiğinden, geçmişi bütünüyle yaşatmak ve ona bağlı kalmak eğiliminde olmuştur. Atalar gibi yaşamak doğruluğun ölçüsü kabul edildiğinden, mümkün merteye geleneklere sadık kalınmış; zanaatlar, ahlak, inanç, siyaset ve töre çerçevesinde sorunlar temellendirilmiştir. Geleneksel değerlerin savunulmasına dayanan bilgelik temelli düşüncede, hakikatin kökende olduğu kavrayışı hâkimdir (Bı-

çak, 1999: 127; 2012: 360-361). İbnü'l-Mukaffa, eski bilgelerin kalıcı kitaplar yazarak ve yararlı düşünceler üreterek deneyim ve kavrayış yükünden sonrakileri kurtardığını söylemiştir. Eski bilgelerin bilgilerinden almak, onların davranışlarına uymak, kitaplarına bakmak ve izlerinden gitmek sonrakiler için amaç olarak gösterilmiştir. İbnü'l-Mukaffa, "Bilgelik peşindeki eskiler" ile kendi zamanından önce yaşamış insanları kastederek onların daha akıllı, daha güçlü, daha uzun ömürlü, daha dindar olduklarını ve nesneleri daha iyi tanıdıklarını söylemiştir. Bu kişiler, "Her konuda yazmışlardır... hiç bir önemli ya da önemsiz konuda, sonrakilerin söyleyebileceği bir şey kalmamıştır." (İbnü'l Mukaffa, 2004: 53-54) Yapılacak en iyi işler ve söylenecek en iyi sözler geçmişte yaşayan bilgiler tarafından ortaya konduğundan sonraki nesillere düşen tek görev, onları takip ve taklit etmektir.

Gerçek anlamda bilgelik, geleneksel değerlerin savunulması temeline dayanır, danışmanlık merkezidir ve örnek olma özelliği vardır. Bilge kişiler, hayatları boyunca edindikleri tecrübeleri, erdemin bir göstergesi olarak, ihtiyaç duyanların hizmetine karşılıksız sunmuşlar; ahlak alanında, inançların yerine getirilmesinde ve geleneklerin korunup sürdürülmesinde sorumluluk üstlenerek toplumun gözünde değer kazanmışlardır (Bıçak, 2004: 97). Bilgelikteki amaç, evrensel bütünlüğün ilkelerine göre toplumsal düzeni sürdürmektir (Bıçak, 2012: 355). Bilge kişinin kendini toplumun hizmetine vermesi bilgeliğin ilk şartı olarak görülmüştür. Bilge, "öncelikle toplum hayatı üstüne bilgilenmiş, düşünüp taşınmış, karşısına çıkan sorunlara çözüm yolları aramış" kişidir (Duralı, 2006: 130).

Bilgelik ile bilgi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bilge olabilmek için bilgili olmalıdır. Ancak ne türden bir bilgi, bilgelik adı altında toplanabilir?

Bilgelik temelli bilgi, herhangi bir bilgi veya herhangi bir şeyin bilgisi olmaktan çok, gerçek bir bilgi, yaşama, geçmişe, geleceğe ilişkin bütünüyle deneyimden kaynaklanan ve bir tür "tartışmazlık durumu" elde etmiş bilgidir. Bu bilgi, "insanın eğitilmesine, manevi dünyasının bilgiyle donatılmasına, bilgiye dayalı erdemliliğin bireye ve topluma egemen kılınmasına yönelik bir anlatım bütünlüğüdür" (Topdemir, 2010:2).

Bilgelik, sorunları zanaatlar, ahlak, inanç, siyaset ve töre çerçevesinde ele alan temellendirme tarzıdır. Bilgeliğin bilgi anlayışı efsane ve zanaat temeline oturmaktadır (Bıçak, 2012: 308, 360). Bilgelik, din ve zanaat ile birlikte bütün kültürlerde karşılaşılan üç etkinlik alanından biridir. Zanaat, insanın yaşam için ihtiyaç duyduğu şeyleri, çevresindeki doğal unsurları işleyerek yararlı hale getirmesidir. Doğal unsurların değiştirilmesi ve insan için faydalı araçların üretilmesine ilişkin bu güvenilir bilgi, bilgeliğin en sağlam ayağıdır. Zanaatkâr, işinin ustası olarak, bir yandan ilk bilgiler arasında yer almış, diğer yandan bilgeliğin güvenilirliğini sağlayan kaynak olmuştur. Zanaat, bilgeliğin maddiliğe ve yarara dönük tarafıdır. Din ve efsaneye dayalı kültür-toplum-örf-adet düzenleyici düşünce etkinliği olarak temayüz eden bilgelik ise insanın birey ve toplum varlığı olarak ilişkilerinin ağını dokuyan yanıdır (Duralı, 2006: 127; Bıçak, 2012: 307). Bu anlamda bilgelik, insanın hem maddi yararını gözeten hem de toplumsal düzenini sağlayan bir düşünsel etkinliktir.

“Yargılanmış, süzölmüş, farklılığı bakımından tek bir bilgi kelimesiyle dile getiremeyeceğimiz, yoğun, sıkıştırılmış, ağırlıklı bir bilgi yumağı” (Kaçalın, 1998: 147) olarak tanımlanan bilgeliğe sahip olan bilge kişi, dünyaya, kendisine, yaşama ve yaşamın son ve en yüksek amaçlarına ilişkin sağlam kavrayışı olan kimsedir. Öyle ki bilgenin eylemlerinde bilginin belirleyici rolü ideal durumdadır, dolayısıyla da erdemliliği kural edinmiştir (Topdemir, 2010: 2). Bilgeliğin elde edilebilmesi için “insanın kendini tanuması, bilmesi ve geliştirmesine katkısı olan bilginin sadece epistemolojik yahut önermesel düzeyde kalmayıp erdemli davranışa dönüşmesi” gerekliliği (Yaran, 2004: 36), bilgelik temelli bilginin teorik ve eylemsel olan iki yönlü yapısına işaret etmektedir. Bilge kişi, ahlaki açıdan toplum eylemlerine bir kılavuz olmaktadır. Konfüçyüs öğretisine göre “Bir bilgenin eylemleri dünyanın tarzını oluşturur. Hareketleri dünya için bir düzen oluşturur. Sözleri dünya için öğreti oluşturur. Uzaktaki insanlar ona saygı gösterir, yakında olanlar ondan asla sakınmazlar” (Zhou Xun, 2005: 67, Anlamın Öğretisi, Bölüm 28). Bu açıdan bilgenin toplumu yönlendirici ve belirleyici etkisi vardır.

Bütün hakikat ve bilgeliğin, *algı-kavrayışta* yattığını ifade eden Schopenhauer’a göre, “küçük bir azınlığın üstünlüğü ve ayrıcalığı” olarak görülen bilgeliğe sahip olan kişi, “olan her şeyi doğru bir şekilde kavrar ve kararını buna göre verir”. Bilgelik, kavrayıcı melekede bulunur. Asıl bilgelik soyut değil, sezgisel bir şeydir. O, “kendisinin veya başkalarının araştırmasının sonuçları olarak kişinin kafasında hazır döndürüp dolaştırdığı ilkelere ve fikirlere dayanmaz; bilakis o dünyanın onun zihnine genel sunuluş hali yahut tarzıdır.” Dünya bilgeliğine sahip olan kimse, biriktirdiği doğruları ve eriştiği bilgeliği başkasına aktaramaz, fakat sadece onları tatbik edebilir (Schopenhauer, 2014: 53-56). Bilge kişi, sahip olduğu bilgeliği, topluma doğru- dan bilgi olarak değil, bu bilgiye uygun yaşam şekli olarak sunmaktadır.

Bilgelik, doğrudan doğruya bilgi, akıl, erdem kavramları ve toplum hizmeti/yararı ile ilişkili gözükmektedir. Bilgeliğe konu olan bilgi, toplumsal hayata ilişkin, nedenleri ve ilkeleriyle, kapsamlı, sorunlara çözüm önerileri sunan bir bilgidir. Bilgelik temelli bilgi, kaynağı Tanrı ya da atalar olduğu için sorgulanmadan kabul edilen, toplum tarafından itibar edilen ve doğruluğundan kuşku duyulmayan, geleneksel olduğu için çoğunlukla değişmeden nesilden nesle aktarılan bir bilgidir. Bu bilgiye sahip olan bilge kişiler, kutsal kitaplara göre peygamberler ya da diğer kaynaklara göre toplumda saygı gören yaşlı ve kavrayışı yüksek, seçkin ve azınlıkta olan insanlar, edindikleri yaşam tecrübesinin yanı sıra hem Tanrı’nın onlara bahşetmesi ile hem de akılı öne alarak ulaştıkları bilgeliği toplumun yararına kullanırlar. Bilge kişiler, bilgeli- lerini, erdemli bir tavırla, karşılıksız olarak tamamen hizmet amacıyla insanlara sunarlar. Bilge- liğin amacının topluma yön vermek, karşılaşılan sorunlara çözüm bulmak, bir anlamda top- lumsal düzenin sürdürülmesine katkı sağlamak olduğu söylenebilir. Bilgelik “kaynağı ilahi ve engin hayat tecrübesi olan; erdem ve akıl sahibi kişilerce toplumun yararına kullanılan; din- ahlak-gelenek temelinde toplumsal ilişkileri düzenleyen, derin, kuşatıcı bilgi” olarak tanımla- nabilir.

Felsefe

Felsefe, “varlık, bilgi ve değerler alanıyla ilgili problemleri akılcı, tenkitçi yöntemlerle inceleyen ve temellendiren sistemli fikri faaliyetler bütünü” olarak tanımlanmıştır (Kaya, 1995:

311) Felsefe terim olarak, Pitagoras'a (M.Ö. VI. yüzyıl) izafe edilen ve hikmet sevgisi anlamına gelen Yunanca "philo-sophos" sözcüğünden gelmektedir (Schwarz, 1997: 14). Felsefe, bilginin (Yun. episteme) ve bilgeliğin (Yun. sophia) kendisi değil, bilginin ve bilgeliğin (Ar. hikmet) sevgisidir (Arslan, 2010: 7).

Aristoteles'e göre felsefe "hakikatin bilgisi" dir (*Metafizik*, 993a, 20). Aristoteles, felsefeyi, "ereğin ve iyinin bilimi" olarak diğer bilimlerin kendisine itaat ettiği, "hâkim ve üstün bilim" adını almaya en layık bilim olarak tanıtmıştır. Felsefe, "ilk nedenlerin ve en yüksek anlamda bilinebilir olan şeyin bilimi" olarak tanımlanmıştır (*Metafizik*, 996b, 10-15).

Felsefenin bilim ve sanatlarla irtibatlı olduğunu söyleyen Schopenhauer, felsefeyi bilimlerden daha yüksek bir sınıfa ait görmüş, filozofu da usta müzisyenlerden kurulu bir orkestrayı yöneten orkestra şefine benzetmiş, "sınırlı sahada uzmanlık iddiasında bulunan" diğerleri ile filozof arasında ayırım yapmıştır (Schopenhauer, 2014:24, 26).

İslam'ın klasik çağında felsefe tasavvurunun "hikmet" ve "ilim" kavramlarına dayandığı kabul edilmiştir. Kur'an'da sıklıkla kullanılan "hikmet" kavramı, mülkle birlikte bahşedildiğinde yönetsel bilgelik olarak yorumlanmıştır. İslam alimleri arasında hikmet "söz ve davranışlarda isabet ve her şeyi yerli yerine koymak" şeklinde tanımlanmıştır (Kutluer, 2013: 18-19).

İslam filozofları felsefeyi Tanrı, varlık ve insan çerçevesinde tanımlamışlardır. Kindi'ye göre, "Felsefe, insanın kendisini tanımasıdır"; "Felsefe, insanın gücü yettiği ölçüde, külli ve ebedi şeylerin hakikatlerini, mahiyetlerini ve sebeplerini bilmektir."; "Felsefe, insanın gücü yettiği ölçüde Allah'ın fiillerine teşebbüh etmektir (onlara benzemeye çalışmaktır)"; "Felsefe, sanatların sanatı ve hikmetlerin hikmetidir". İbn Sina'ya göre, "Felsefenin gayesi, nesnelere hakikatlerine bir insanın vakıf olabileceği kadar vakıf olmaktır". İbnü'l Arabî'ye göre, "Felsefenin tarifi, nesnelere hakikatlerini, oldukları gibi bilmek ve onların varoluşları ile hüviyetleri konusunda hüküm vermek suretiyle, insan ruhunun olgunlaşmasıdır." (Keklik, 1996:17-19) Fârâbî'ye göre felsefe, "varlıkların akılla kavranan ve kesin ispatlar aracılığıyla tasdik edilen bilgilerini içine alan ilim"dir. Fârâbî, felsefenin Yunanlardan, Platon ve Aristoteles'ten kaldığını, eskiden Irak halkı olan Kaldeliler arasında mevcut olan bu ilmin, onlardan Mısır halkına, oradan Yunanlara intikal ettiğini, Süryaniler ve daha sonra Araplara geçtiğini belirtmiştir. Felsefe, önce Yunan dilinde, daha sonra Süryanicede, nihayet Arapçada ifade edilmiştir. Yunanlar felsefeyi, "hakiki hikmet ve en yüksek hikmet" diye adlandırmışlar ve onun elde edilmesine ilim, onunla ilgili zihin durumuna ise felsefe demişlerdir. Bununla en yüksek hikmeti arama ve sevmeyi kastetmişlerdir. "En yüksek hikmeti seven ve onu arayanı" kastederek felsefeyi elde edene filozof demişlerdir (Farabi, 2013:91-100).

Felsefi Bilgi

Felsefe hem yaşam üzerine düşünme hem de yaşam üzerine düşünme üzerine düşünmedir (Harre, 2003:17). Felsefi düşünme kendi üzerine dönen reflektiv bir düşünmedir. Felsefi düşüncenin özelliği çözümleyici (analitik) ve yeniden kurucu, inşa edici (sentetik) olmasıdır. Filozof, kendisinin de içinde bulunduğu ve bir parçası olduğu dünyayı anlamak ve kavramak için kendisine sunulan her türlü bilgi, deney, algı ve sezgi sonuçlarından oluşan malzemeyi

yeniden düşünür, analiz eder. Daha sonra bu verilerden hareketle dünyayı yeniden kurar, bir birlik ve bütünlüğe kavuşturur. Felsefe, genel sonuçlara varmak için kavram ve soyutlamalar yardımıyla ilkeler ve yasalar ortaya atar. Felsefi düşünce, eleştirel bir düşüncedir, kendisine veri olarak aldığı her türlü malzemeyi aklın eleştiri süzgecinden geçirir (Arslan, 2010: 5-7). Felsefe, “belirli bir konudaki düşüncelerin gelişimiyle ortaya konan belirli sorunları açıklama ve çözme girişimidir” (Störig, 1993:28). Felsefenin ayırt edici özelliği, mantıksal delil kullanmasıdır. Filozoflar ya mantıksal deliller oluşturur ya da başkalarının delillerini eleştirirler ya da bunlardan her ikisini de yaparlar (Warburton, 2008: 2).

Felsefi bilginin temellendirilmesinde aranan özellik, bu bilgi türünün genel geçer ve zaman üstü olması gerekliliği olmuştur. Bu niteliği vurgulamak için öncelikle geçmişte var olduğunu göstermek gerekmiştir. Böylelikle gelenek ve bilgeliklerin ortaya koyduğu özellikler felsefeciler tarafından araştırma konusu haline getirilmişlerdir. Bu tür araştırmalar felsefenin, tarihi süzgeçten geçirmesine neden olmuştur (Bıçak, 1999: 127). Felsefe varlık sorunuyla başlamaktadır. Varlığa ilişkin felsefi açıklamaların dayandığı ilkeler, efsane temelli köken ve varlık anlayışıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. Bu benzerliğin ilki, insanın evrendeki yerini güvence altına almak ve evren tasavvurunu oluşturmak için varlığı başlangıç noktası olarak alması, ikincisi ise aklın yapısıdır. Akıl, bütünlüklü bir yapı kurabilmek için en temelde yer alan bir ilkeyi tanımlamak ve o ilkeden hareket etmek durumundadır. Efsane ve felsefe temelli evren tasavvurları köken çevresinde kurulmaktadır. Efsaneler hakikati ortaya koymakta, felsefe ise hakikate ulaşmaya çalışmaktadır. Felsefenin ulaşmaya çalıştığı hakikat, güvenilir ya da doğru bilgi çerçevesinde ifade edilmiştir. Felsefede ortaya çıkan bilgi anlayışı amaç açısından efsanelere yaklaşıırken yöntem açısından efsanelerin çok uzağında yer almaktadır (Bıçak, 2006:71).

Sonuç

Yunan felsefesi gelişmeden önce, toplum sorunlarına çözüm bulma denemeleri sonucu oluşan bilgelik, teorik sorunların çözümünü büyük ölçüde karşılamıştır. Felsefenin ortaya çıktığı zamana kadar, efsaneler çerçevesinde gelenekler ve görenekleri yorumlayabilen bilgelikler, sorunlara ışık tutmuştur. Gelenek ve bilgelik, insanların yaşama biçimlerinin dokusunu oluşturmuştur. Daha sonra gelişen kültür bilimleri, efsane temelli bilgece açıklama modellerinin yerini almaya çalışmıştır (Bıçak, 1999: 127, 215). Farklı kültürler ve medeniyetlerde farklı biçimler almış bilgelikler görülmüştür. Bilgelik dünyadaki büyük dinler ve felsefe gelenekleri içinde ortak bir saygınlık özelliğine sahip olmuş ve ortak bir kalıcı, kapsayıcı özünün bulunduğu kabul edilmiştir (Yaran, 2004:24).

Felsefenin ve bilgelik konuları ve amaçları ortaktır. Her ikisi de toplum sorunlarıyla uğraşırken hakikati elde etmeye çalışırlar. Efsane temelli bir düşünce yapısına dayanan bilgeliklerde, her şeyin başlangıcı ya da nedeni anlamında köken ve bunun açıklaması olarak hakikat önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Felsefede de kökene ilişkin bilgi anlamında hakikati elde etme çabası vardır. Bilgelik ve felsefe, bu çabada ortak olmakla birlikte, izledikleri yöntemler bakımından farklılık göstermektedirler.

Bilgeliklerde karşılaştığımız bilgi, bilge kişinin toplum sorunları üzerine yoğunlaşarak, akıl, tecrübe ve sezgilerine dayanarak ortaya koyduğu bütünlüklü bir bilgidir. Bilgelikte, kaynağı din, atalar ya da gelenek olan bilgi, zaten verilmiş olan bir bilgidir. Bilgelik temelli düşünce yapısı kendinden önce geleni takip ve taklit etme üzerine kuruludur.

Felsefede ise kavramların akıl yürütme ve mantık temelinde incelenmesiyle ortaya konulan biçimselleştirilmiş bir bilgi vardır. Felsefede bilgi keşfedilir, elde edilenlerle bilgi yeniden kurulur. Felsefe, malzemesini kendi geçmişinden alır, geçmişte üretilen bilgiyi sorgular, eleştirir ve yeniden kurar.

Felsefede temel kaygı hakikate ulaşmaktır. Evrensel ve değişmez bilgi anlamındaki hakikati keşfetmek ya da bilmek için akıl, felsefenin temel dayanağı olmuştur. Felsefede akıl ve onun çalışma tarzı olarak mantık esas alınmıştır. İleri sürülen bilgilerin güvenilirliği mantık aracılığıyla sağlanmıştır. Akıl aracılığıyla kesin ve değişmez bilgiye ulaşmak hedeflenmiş ve mantık ile bu bilgi temellendirilmiştir. Felsefede hakikate ulaşmak, doğru bilgiyi elde etmek ve herhangi bir konuda öne sürülen düşünce ile görüşlerde yer alan tutarsızlıkları ve yanlışlıkları görmek için şüphe, sorgulama, eleştiri ve karşılaştırma denetleyici yöntem unsurları olarak kullanılmıştır. Filozof, evrensel ilkelere dayanan, eleştiri süzgecinden geçmiş, açık seçik ve tutarlı açıklamalar yapma kaygısında olmuştur.

Bilgeliklerde ise hakikat, yeniden keşfedilmez. Tanrı kaynaklı olan ya da geçmişte yaşamış bilge kişilerden, atalardan aktarılan hakikat, sorgulanmadan kabul edilir. Onun doğru olduğuna inanılır, doğruluğuna dair bir şüphe duyulmaz. Bilge kişi, akıl, sezgi, deneyim yoluyla elde ettiği bilgilerle toplumsal sorunlara bütünsel bir yaklaşımla çözüm arama gayretindedir.

Bilgelik ve felsefe; Tanrı, evren, insan, toplum, ahlak, siyaset, vb. konular çevresinde yoğunlaşmaları ve hakikatin bilgisine ulaşmayı amaçlamaları açısından benzerlik göstermekle birlikte, izledikleri yöntemler bakımından birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Bilge kişinin sözleri ve eylemleri hakikat olarak kabul edilmekte, sorgulanmamakta ve topluma yön vermektedir. Filozof ise kendinden önce oluşturulan bilgiye sorgulayıcı ve şüpheli bir tavırla yaklaşarak kendi hakikat denemesini yapmaktadır. Bilgelikte hakikat zaten bilinmektedir, felsefede ise hakikati yeniden kurma çabası vardır.

KAYNAKLAR

Abdülhamid el-Katib: *Doğunun Hükümdarı : Siyaset Teorisinin Kayıp Halkası*, Tercüme: Güldane-Soner Gündüzöz, Antik Dünya Klasikleri, İstanbul, 2007.

Aristoteles: *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, Divan Kitap, İstanbul, 2017.

Aristoteles: *Nikomakhos'a Etik*, Ankara, Kebikeç Yayınları, 2005.

Arslan, Ahmet : *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, İstanbul, 2010.

Ayverdi, İlhan: *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2011.

Bıçak, Ayhan: *Tarih Bilimi*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1999.

- Bıçak, Ayhan: Tarih Düşüncesi II Felsefe ve Tarih, İstanbul, Dergah Yayınları, 2004.
- Bıçak, Ayhan: "Evren Tasavvuru ve Felsefe", Kutadgubilig, Sayı 10, Ekim 2006.
- Bıçak, Ayhan: Evren Tasavvuru, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- Duralı, Teoman: Sorun Nedir?, Ülke Yayın, İstanbul, 2006.
- Farabi: Es-Siyasetü'l-Medeniyye, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012.
- Farabi: Mutluluğun Kazanılması: Tahsilü's-sa'ade, Çev.: Ahmet Arslan, 3. bs., İstanbul, Divan Kitap, 2013.
- Gazzali: Yönetim Sırları, Çev.: İbrahim Doğu, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Harre, Rom: Felsefenin Bin Yılı, Çev.: İbrahim Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2003.
- İbnu'l Mukaffa, el-Edebü's-Sagîr , İslam Siyaset Üslubu içinde, Türkçesi: Vecdi Akyüz, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2004.
- Kaçalin, M. S.: "Tevrat, Zebur ve İncil'de Bilgelikler", İlmî Araştırmalar 6, İstanbul, 1998, ss.147-169.
- Kaya, Mahmut: "Felsefe" maddesi,1995, DİA, C.12, ss.311-319.
- Keklik, Nihat: Türk İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, Ankara, 1996.
- Kranz, Walter: Antik Felsefe, Türkçesi: Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali: Hazç: Ali Özek, vd., Ankara, TDV Yayınları, 1993.
- Kutluer, İlhan: İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Kutsal Kitap (Tevrat-Zebur-İncil), Yeni Çeviri, 2016.
- Laertios, Diogenes: Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, Çev. Candan Şentuna, YKY, İstanbul, 2007.
- Platon: Phaidon, Çev.: Nazile Kalaycı, Kabcacı Yayınları, 2012.
- Platon: Devlet, Çev.: Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Schopenhauer, Arthur: Bilim ve Bilgelik, Say Yayınları, Çev.: Ahmet Aydoğan, İstanbul, 2014.
- Schwarz, Fernand: Kadim Bilgeliğin Yeniden Keşfi, İnsan Yayınları, Çeviren: Ayşe Meral Aslan, İstanbul, 1997.
- Störig: İlkçağ Felsefesi Hint Çin Yunan, Çev.: Ömer Cemal Güngören, Yol Yayınları, İstanbul, 1993.
- Topdemir, Hüseyin Gazi: "Sofos, Sofist, Filozof: Hayat ve Bilgelik", Hayat ve Felsefe Sempozyumu Bildirileri, Kasım, 2010.

Warburton, Nigel: Felsefeye Giriş, Çev.: Ahmet Cevizci, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Xun, Zhou: Konfüçyüs Bilgeliği, Çev.: Nilüfer Uluç, Dharma Yayınları, İstanbul, 2005.

Yaran, Cafer Sadık: “Çağdaş Epistemolojik Dikotomiler ve “Sofyalojik” Bir Epistemoloji Önerisi”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 4, 2004, ss.21-43.